

PRILOZI

DOI <https://doi.org/10.19090/arhe.2022.37.423-431>

DAVID MENČIK

ČETVRTI STAV SINESTETIČKE KOMPOZICIJE – MANIFESTACIJE FRAGILNOSTI ČOVEKOVE EGZISTENCIJE

(Damir Smiljanić, *Biće od trske. Antropologija u sinestetičkom pogledu*, Adresa, Novi Sad, 2020.)

Krajem 2020. godine u izdanju izdavačke kuće „Adresa“ iz Novog Sada, Damir Smiljanić objavio je četvrtu po redu knjigu iz serije čija tematika je sinestetika, ovoga puta naslov dela bio je *Biće od trske. Antropologija u sinestetičkom pogledu*. Prethodni tomovi ove, kako sam je slobodno nazvao, „kompozicije“ iz četiri stava bili su takođe objavljeni u izdavačkoj kući „Adresa“.

Prva studija nazvana „*Sinestetika. Skica patičke teorije saznanja*“ (2011), za cilj je imala teorijsko utemeljenje filozofije koja bi bila „telesno“ orijentisana. U prvoj studiji, kao i u narednim studijama koje su ponele naslove

Iritacije. Sinestetički ogledi (2014) i *Atmosfera smrti. Studija iz Sinestetike* (2018) a tako i u „Biću od trske“ Smiljanić za svog glavnog filozofskog sagovornika uzima dela nedavno preminulog nemačkog filozofa Hermana Šmica (Hermann Schmitz). Smiljanić filozofiji nemačkog autora pristupa na kritički način sa težnjom da implikacije stavova iz Šmicove „Nove Fenomenologije“ i drugih Šmicovih dela prikaže u domenu sinestetičke filozofije. Naravno, Smiljanić ne komunicira isključivo sa Šmicom, pa će pažljivi čitalac „Bića od trske“ primetiti da se autor ni u jednom od četiri toma, a pre svega u

poslednje objavljenom ne libi da problemu pristupi interdisciplinarno, često referišući na neuronauku, fiziologiju, psihologiju, sociologiju i druge discipline koje se na prirodno-naučni ili društveno-naučni način bave čovekom. Uzimajući u obzir date razloge, pisac ovih redova smatra da bi određeni delovi četvorotomne Sinestetičke kompozicije mogli biti od interesa i autorima koji se na interdisciplinarni način bave čovekovom telesnošću.

Struktura dela „Biće od trske“ je takva da možemo da zaključimo da delo nije zamišljeno kao sistematska celina u kojoj potonje poglavlje sledi kao odgovor na prethodno poglavlje. Smiljanić je delo podelio na pet celina, uvodno poglavlje nazvano „Krhkost ljudskog bića“, zatim na poglavlja nazvana „Hermeneutika bola“, „Simbolika bolesti“, „Fenomenologija starenja“ i „Zaključni deo: Novi svetski bol“. Delo bismo takođe mogli podeliti tematski, na tri dela. Prvi deo bio bi uvodni u kojem Smiljanić teži da objasni važnost fragilnosti egzistencije za sinestetički pristup filozofskoj antropologiji. Iduća tri poglavlja koja čine okosnicu rada

mogli bismo nazvati „razradom“ rada. U poglavljima čije smo nazive već pomenuli Smiljanić se bavi tematizacijom fenomena bola, bolesti i starenja kao tri načina modifikacije čovekovog bivstvovanja. Ove modifikacije se postavljaju kao važne jer pogođen njima, čovek ne može da ostane ravnodušan, te ga one dovode do promišljanja sopstvene egzistencije u perspektivi njene fragilnosti. U zaključnom poglavlju nazvanom „Novi svetski bol“, dolazimo do promišljanja smisla života i pitanja *kakve posledice po naše predstave o životu ima to što nam je (telesno) bivstvo krhko?*¹

Detaljniji prikaz uvodnog dela studije naziva „Krhkost ljudskog bića“ neophodan je za razumevanje perspektive koju zastupa Smiljanić. U ovom poglavlju dat nam je odgovor na pitanje šta znači „Biće od trske“, termin koji na prvo čitanje deluje misteriozan². Ideju za naslov

¹ Smiljanić, D., *Biće od trske. Antropologija u sinestetičkom pogledu*, Adresa, Novi Sad 2020., str, 140.

² Misterioznost naslova nije odlika strana Smiljaniću koji je i ranije pisao radove sa dovitljivim naslovima, kao

„Biće od trske“ Smiljanić crpi iz fragmenta Bleza Paskala u kojem Francuz piše „Čovek je samo trska, najslabija u prirodi, ali to je trska što misli. Ne treba cela vasiona da se naoruža da bi ga smrvila: ubiće ga para ili jedna kap vode“³. Paskalov fragment se nastavlja i u nastavku Paskal stavlja naglasak na mišljenje kao ključnu razliku čoveka u odnosu na druga bića. Smiljanić tvrdi da se u istoriji epistemologije često naglašavala bitnost Paskalovog stava da je mišljenje ono što čini čoveka različitim od drugih bića dok se previđalo značenje prvog dela fragmenta koji ukazuje na čovekovu fragilnost, odnosno sličnost trski koja se lako može polomiti. U uvodnom poglavlju takođe dobijamo naznaku zašto je sinestetika u potpunosti odgovarajuća za poimanje tršćanosti. Sinestetika kao patička filozofija neguje tršćanost kao sopstveni

metod proučavanja stvarnosti i čoveka kao dela te stvarnosti.⁴

Pri kraju uvodnog poglavlja Smiljanić uvodi u temu fenomene Bola, Bolesti i starenja koji „predstavljaju modifikacije telesno–duševnog osećanja zahvaljujući kojima nas obuzima misao o krhkosti naše egzistencije“⁵. Pre nego pređemo na tumačenje svakog od tri pomenuta fenomena, moramo se posvetiti analizi prethodnog citata i primetiti naglasak na slovu *o* u reči *osećanja*. Smiljanić tumači važnost navedenih fenomena isključivo u momentima njihove prisutnosti u čovekovoj egzistenciji (na primer kada čoveka nešto boli ili kada je bolestan). Momenat prisutnosti fenomena bola, na primer, dovodi do toga da se čovek ne oseća u balansu, ne oseća se dobro, tako se termin osećanja treba razumeti kao trenutne subjektivne percepcije sopstvenog stanja, dok bi odgovor na pitanje „Kako se osećate“ bio „Osećam se dobro“, „Ne osećam se dobro“.

što su naučni radovi „Sumrak pop idola ili Kako se filozofira Thorovim čekićem“, „Mikrološka istraživanja u skrivenom“, „Atmosfera smrti“ itd.

³ Paskal, B., *Misli*, Ethos, Beograd 2006, str. 153.

⁴ Vidi Smiljanić, D., *Biće od trske. Antropologija u sinestetičkom pogledu*, str. 6 i str. 19.

⁵ IBID. str. 18.

U drugom poglavlju naziva „Hermeneutika bola“ Smiljanić teži da prikaže kako se fenomenu bola može pridati neki smisao. Smiljanić tematizaciji navedenog fenomena započinje istorijsko-filozofski pišući o tome kako se uticaj bola na čoveka tematizovao od antike do savremene filozofije. Naime, kod stoika se kao vrlina postavlja odsustvo reakcije na bol. U savremenoj filozofiji bol ponovo dobija svoje važno mesto, kao izvorno iskustvo u egzistencijalističkoj filozofiji a zatim interdisciplinarnim istraživanjem i u savremenoj analitičkoj filozofiji duha delima Nikole Graheka u kojima se uticaj bola na čoveka tumači u kontaktu sa neurologijom, fiziologijom, medicinom, psihologijom.

Smiljanić tvrdi da postoje tri načina na koji čovek razume bol. Prvi način hermeneutike bola je doživljaj bola. Doživljaj bola nije moguće u potpunosti podeliti sa drugima, dakle predstavlja jedan potpuno privatni način našeg razumevanja bola⁶. Ono što

⁶ Kada je Vitgenštajn u „Filozofskim istraživanjima“ pitao o mogućnosti privatnog jezika, kao odlučujuće za

Smiljanića zanima jeste kako mi kao pojednici doživljavamo bol i kako taj doživljaj utiče na misao o krhkosti naše egzistencije. Smiljanić uviđa da u svakodnevnom govoru uviđamo da bol razumemo kao nešto presecajuće, pa kažemo „preseklo me je“, ili „presekao me je bol“. Iskazom „preseklo me je“ prikazujemo da šta god da smo do trenutka „presecanja“ radili postaje od manje važnosti odnosno da *bol potiskuje svaki drugi problem*.⁷ Sa druge strane, nemogućnost doživljaja bola takođe predstavlja trajni problem. Asimbolija – stanje u kojem telo fiziološki ne reaguje na bol, predstavlja poseban problem koji je izučavan u filozofiji Nikole Graheka⁸. Asimbolija dovodi do nedostatka esencijalnog impulsa za preživljavanje, takozvanog impulsa „beži!“

nemogućnost ovakvog jezika Vitgenštajn je uzeo nemogućnost egzaktnog jezičkog opisa unutrašnjih stanja kao što su „moje viđenje zelene boje“ i „moje osećanje trenutnog bolnog utiska“.

⁷ IBID., str. 35.

⁸ Vidi Grahek, N., *Ogledi o bolu. Neurofilozofska istraživanja*, Otkrovenje, Beograd 2002.

(od opasnosti). Nedostatak ovog impulsa dovodi do mogućnosti doživljavanja teških povreda koje bismo doživljavanjem bola i bežanjem od bola mogli izbeći.

Drugi način razumevanja bola je takozvana „Telesna dinamika bola“. Ovaj termin je u bliskom srodstvu sa Šmicovim konceptom živog tela. Smiljanić na sinestetički način teži da perspektivu Šmicovog novofenomenološkog tumačenja tela prenese na razumevanje bola. Šmic piše da „*U bolu onaj pogođen njime dospeva u razdor sa samim sobom*“⁹. Jedan od odgovora na razdor po Šmicu predstavlja i telesna dinamika sužavanja i širenja tela kao i pravac usmerenosti tela. Šireći gestovi tela čoveka koji trpi bol mogu biti krik tokom doživljaja bola ili opiranje, bežanje od bola. Sužavajući gestovi bili bi stiskanje zuba i stiskanje pesnice, delatnosti koje na kompleksan način signaliziraju nervnom sistemu da

⁹ Schmitz, Hermann, *Ausgrabungen zum wirklichen Leben. Eine Bilanz*, Verlag Karl Alber, Freiburg, Munchen, 2016. str. 167, citat preveo D. Smiljanić.

se treba odupreti bolu¹⁰. Šmic u načine doživljaja bola uvodi i opise sinestetičkog karaktera kojima se doživljaj može dodatno opisati: na primer kao oštro i tupo, svetlo i tamno – tako se zubobolja može opisati kao oštra i svetla bol.¹¹

Treći način razumevanja bola predstavlja „Bol u telesnoj komunikaciji“. Kao i u prethodnom slučaju Smiljanić prati Šmicovu perspektivu i smatra da je posebno zanimljiv primer telesne komunikacije onaj u kojem se dešava doživljaj bola koji potom telesnom komunikacijom dovodi do razvitka sinestetičkih efekata. Oblici telesne komunikacije mogu biti utelovljenje (koje može biti solidarno i antagonističko), i istelovljenje. Solidarno utelovljenje je ponašanje u kojem se dejstvovanje jednog tela prati,

¹⁰ Smiljanić daje više primera širećih i sužavajućih gestova tela, od kojih je autor zbog ekonomičnosti uzeo samo nekoliko. Detaljnije o telesnoj dinamici Vidi Smiljanić, D., *Biće od trske*, str. 45-47.

¹¹ Kao i u prethodnom slučaju u knjizi je dato mnogo više primera. Vidi IBID. str. 47-4.

na primer masovna panika. Za Smiljanića zanimljiviji biva antagonistički oblik utelovljenja. U antagonističkom obliku utelovljenja nalazimo odnos prema bolu u odnosu dominacije i podređivanja, ulogama „uzročnika bola“ i „primaoca bola“ u telesnoj komunikaciji. Ekstremni oblik antagonističkog utelovljenja naziva se sadizmom, odnosno sado-mazohizmom. „*Sadista... gotovo visi o svojoj žrtvi, kači sa njenu muku i iz te parazitarne uloge crpi svoj užitak.*“¹² I sama antagonistička telesna komunikacija u kojoj se uzrokuje bol može biti dvostruka. U sado-mazohizmu osećanje bola nije jedino osećanje koje onaj koji biva kažnjavan oseća, uz bol se oseća i užitak. Sa druge strane, ako u osećaju bola nedostaje užitak, ovaj fenomen nazivamo torturom, a „mučitelj“ za cilj ima „slamanje duha“ „mučenog“ zarad

¹² Schmitz, Hermann, *Leib und Gefühl*. Materialien zu einer philosophischen Therapeutik, herausgegeben von Hermann Gausebeck und Gerhard Risch, 2. Überarbeitete und erweiterte Auflage, Junfermann-Verlag, Paderborn 1992. str. 210, preveo D. Smiljanić.

zadobijanja određenih informacija ili zarad sopstvene sadističke satisfakcije.

Treće poglavlje nazvano „Simbolika bolesti“ bavi se fenomenom bolesti i načinom na koji se bolest pojavljuje kao pokazatelj fragilnosti naše egzistencije¹³. Ono što sintetičku antropologiju pre svega zanima je na koji način se pokazuje bolest. Pokazivanje bolesti se najviše dešava preko simptoma, kao što je visoka temperatura koja može biti simptom mnogih bolesti. I druge forme pokazivanja bolesti mogu biti prisutne, na primer nejasnost tokom izražavanja može biti simptom moždanog udara, dok i sam način formulacije izražavanja može da dovede do sumnje na bolest. Zanimljivo je da određene bolesti imaju opšti sinestetički

¹³ Smiljanić citira Viktora fon Vajcekera koji piše da „*Kod svake bolesti, kako one najlakše, tako i one najteže... postoji lice izlečivosti i naličje neizlečivosti*“.

Citat iz Von Weizsäcker, Viktor, „*Warum wird man krank?*“, Ein Lesebuch, Suhrkamp Verlag, Frankfurt a M. 2008, str. 245. Citat preveo D. Smiljanić.

efekat već prilikom njihovog spomena, pa se na pomen vaški počinjemo češati a nakon pomene zarazne bolesti počinjemo „bežati“ od govornika kao da je on trenutno zaražen.¹⁴

Drugi način u kojem bolest poprima simboliku je putem metafore. Suzan Sontag je tokom borbe sa teškom bolesti napisaladelo *Bolest kao metafora*. U ovom delu Sontag piše o metaforičkoj simbolici paradigmatске neizlečive bolesti 19. veka – tuberkulozi. Sontag tvrdi da su romantičari tuberkulozi i smrti koja se javlja kao posledica tuberkuloze pripisali moralni smisao, „*smrt od tuberkuloze, koja poništava telo, čini čoveka eteričnijim i svesnijim (...) Bolest pluća je metaforički rečeno bolest duše*“¹⁵. Sa druge strane budući da je tuberkuloza danas izlečiva bolest, paradigma najteže bolesti se prebacila na kancer. Sontag primećuje da se estetizacija kancera pojavljuje kao tabu-tema i

da se ne govori o poetičkoj uzvišenosti tela koje propada od kancera kako se to radilo u 19. veku u slučaju tuberkuloze.

Nakon prikazivanja načina pojavljivanja bolesti kao metafore, Smiljanić pravi „Hermeneutičko-logički ekskurs“ u kojem se bavi razmatranjem predikatskog para zdrav/bolestan. Predikatski par bolestan/zdrav poseduje još jednu svojevitost, a to je nemogućnost stepenovanja predikata *zdrav*, ne može se biti zdraviji iako se može biti lakše ili teže bolestan. Smiljanić pokazuje svojevrsnost ovog determinišućeg predikatskog para jer se u razmatranju poimanja predikata biti zdrav ili biti bolestan mora uzeti i perspektiva subjekta, na primer moguće je da instrumenti pokazuju da je subjekat zdrav, a da se on oseća bolesno. Sa druge strane u hermeneutici stanja „pacijenta“ mogu se dogoditi i poremećaji zbog kojih se pacijent konstantno oseća bolesno, odnosno umišlja da je bolestan – stanje koje predstavlja psihičku bolest, hipohondriju.

Na kraju simbolika bolesti se pojavljuje i u filozofiji, a neminovno je da u istoriji

¹⁴ Za simboliku zaraznih bolesti vidi str. Smiljanić, D., *Biće od trske* str 75-76

¹⁵ Suzan Sontag, *Bolest kao metafora*, Rad, Beograd, 1983., str. 27 – 28.

filozofije nije manjkao interes filozofa da se bave bolešću. Filozofija je inspirisana egzistencijalnim, graničnim situacijama, budući da je bolest jedna od takvih situacija nije neobično da je bolest inspiracija za promišljanje ljudske egzistencije, pre svega u smislu njene fragilnosti. U 21. veku, filozofski odnos prema bolesti prešao je i u domen praktičke filozofije, pa se pitanje bolesti pre svega izučava iz perspektive socijalne problematike u okviru bioetike. Pitanja koje bioetika postavlja odnose se pre svega na odnose prema ljudima koji nisu u stanju da odlučuju o sopstvenoj sudbini ili na odnošenje prema ljudima koji poseduju teške neizlečive bolesti.

Četvrto poglavlje knjige nazvano „Fenomenologija starenja“ posvećeno je pitanju osvešćivanja propadljivosti tela „na duge staze“, odnosno načina na koji starenje afektivno pogađa čoveka. Čovek starenje primećuje na drugim ljudima ali i kao subjektivni proces koji se fenomenalno pojavljuje u negativnim modifikacijama kao što su gubitak snage, nedostatak volje, usporen hod i hronične bolesti. Za sinestetiku je

zanimljivo kako izgleda iskustvo starih ljudi. Smiljanić uviđa da u vidu poimanja vremena kod starih ljudi je prisutna dominacija prošlosti uz apsorpciju budućnosti. Star čovek prošle događaje ne prikazuje kao objektivne podatke, čak i nebitni detalji prošlog života mogu prouzrokovati atmosfersko osećanje, sa fokusom na protok vremena i dominaciju svesti o preostalom vremenu do kraja života. Drugi fenomen koji se pojavljuje prilikom starenja jeste „osećaj propadljivosti tela“. Nedostatak snage nije fenomen koji je prisutan samo kod starijih, ali je izvesno da se telo mladog čoveka lakše regeneriše. Telo starog čoveka troši se samo od sebe, a regeneracija je spora, a često i nepotpuna. („*Ostareli čovek svoje telo vidi kao potencijalni objekt medicinske intervencije*“¹⁶). Stari ljudi veruju da njihovo telo može zakazati, pa se trude da ga održavaju, bilo to u vidu organizovanog oporavka u vidu banjskih tretmana, do veštačkih operacija kojima se telo estetski „popravlja“. Uz starost izvesno je prisutna i atmosfera

¹⁶ Smiljanić, D., *Biće od trske*, str. 116.

smrti. U slučaju da se „popravke“ ne mogu izvršiti, izvesna je smrt pa se starost vidi u uskoj vezi sa smrću, starost je put ka smrti, samo je neizvesna dužina tog puta.

U zaključnom poglavlju nazvanom „Novi Svetski Bol“, Smiljanić postavlja pitanje *kakve posledice po naše predstave o životu ima to što nam je telesno bivstvo krhko*¹⁷. Bol postaje svetski, jer je ljudska egzistencija neminovno u svetu, koji predstavlja prostor svih mogućih situacija u kojima bol može da se doživi, čovek razboli, odnosno gde egzistencija može biti ugrožena. Ono što Smiljanić uzima kao važan zaključak studije jeste da čovek pokušava da razume svet, da se suprotstavi svim nerazumljivim i nepravednim momentima kojima svedoči u svetu i da živi u disharmoničnoj harmoniji sa svetom. Iako je čovek biće od trske, propadljiv po svojoj prirodi, ne treba očajavati jer *se i u trščari može dobro živeti*.¹⁸

¹⁷ IBID., str. 140.

¹⁸ IBID., str. 150.

